

Psikanalizde Yapılar: Nevroz, Psikoz ve Sapkınlık

Burada konuşma metinleri bir araya getirilen üç sunum, Batuhan Demir ile birlikte Felsefe Sanat Psikanaliz bünyesinde gerçekleştirmiş olduğumuz Psikanalizde Yapılar başlıklı atölyede, aşağıdaki sıra ile sunulmuştur.

İbrahim Şahin Ateş

1. Nevrozlar ve Psikanalitik Tanı, 20.08.23

Herkes merhaba,

Bugün sevgili Batuhan Demir ile birlikte sizlere “nevrozların yapısı ve psikanalitik tanı”dan bahsedeceğiz. Ben sözlerime Freud’un nevrozların etiyojisine hasrettiği ilk çalışmaları belirleyen bir tartışma olan “nevroz seçimi” ile başlamanın yerinde olacağına inanıyorum.

Freud, çok saygı duyduğu hocası J.-M Charcot ve onun öğrencilerine hitaben 1896 yılında Fransızca bir makale kaleme alır: “Kalıtsallık ve Nevrozların Etiyolojisi”. Freud’un bize aktardığına göre Charcot nevrozların etiyojisinde aslan payını “kalıtıma” vermekteydi; hastanın ailesinin hastalık geçmişi, dolayısıyla bir sinir hastalığına yatkınlığı, Charcot’ya göre hastanın geliştirdiği nevrozun en önemli gerekçesi idi. Freud ise birkaç yıldan beri, tam olarak bir tarih vermek gerekirse 1888’i işaret edebilirim, “organik sinir hastalıkları” ve nevrozlar arasında bir ayrıma gitme uğraşı içerisindeydi. 1888 yılında kaleme aldığı “Histeri” başlıklı ansiklopedi makalesi, aynı yılki gözlemlerine dayansa da 1893’te yayınladığı “organik ve histerik felçler” üzerine makale ve yine bu yıllarda fazlasıyla meşgul olduğu “afazi”lere ilişkin metinlerinde nevrozların etiyojisini hem merkezî sinir sisteminin faaliyeti hem de bir “dil/temsil problemi” olarak tasvir etmekteydi. Bu oturumun ilerleyen dakikalarında ve gelecek oturumlarımızda bu husus üzerine konuşmaya devam edecek olsam da şimdiden bir şerh düşmem gerekir: Freud’un etiyoji araştırmalarında kalıtsallık için aradığı alternatif, bugün psikanalitik literatürde “yapı” olarak andığımız şeydir. Nevroz ile “kişiliğin” karıştırılmaması gerekir; Freud’un psikanalitik kuramı bize bir kişilik kuramı sunmaz. Freud kişilik hakkında neredeyse hiç yazmamıştır ve yazdığına da çalışması bilhassa “dürtü öğretisine” ilişkindir. Burada parantezi kapatalım ve devam edelim.

1888’deki “Histeri” makalesi benim sıkça andığım bir ifadeyi içerir. Freud şöyle yazar: “... histerik hastaların sinir sisteminde bir uyarım artığı vardır ki bu artık şimdi kendisini bir ketleyici, tahriş edici olarak göstermektedir ve sinir sisteminde alabildiğine özgür bir biçimde yer değiştirir.” Peki aynı makalenin son paragrafında Freud histeriyi nasıl tanımlar?

Özetlemek maksadıyla şöyle söyleyebiliriz ki histeri uyarımların farklı bir dağılımına dayanan, muhtemelen zihin organında bir uyarım artığının eşlik ettiği bir sinir sistemi anomalisidir. Semptomalojisi gösterir ki bu artık bilinçli ve bilinçsiz fikirlerce dağıtılır. Sinir sistemindeki

uyarımların dağılımını değiştirebilen ne varsa histerik rahatsızlıkları iyileştirebilir; böylesi etkiler kısmen fiziksel kısmen de doğrudan psişik doğadadır.

Burada hem bir tanım hem de bir tedavi önerisi ile karşı karşıyayız. Tedavi kısmını şimdilik bir kenara bırakalım. Buradaki “uyarım artığı” ifadesi, Freud’un eserinin sonraki yıllarından iyi bildiğimiz haz ve gerçeklik ilkeleri arasındaki ilişkinin ilk örneğidir ve temelinde şu anlayış bulunur: Organizmanın tercih ettiği hâl uyarılmamış olma hâlidir; sinir sistemi eylemsizlik hâlini muhafaza etmek ister. Freud’un işaret etmeye çalıştığı şey, histerinin bu fazlalığa bir cevap olarak geliştiğidir ve daha şimdiden bu fazlalık ne tamamen fiziksel ne de psişiktir. Söz konusu sınır kavramın *akıbetinin* bizi dürtü öğretisine götürebileceği aşikârdır ve bu makalenin “Dürtüler ve Kaderleri’nden” (1915) 27 yıl önce yazıldığını bilmek heyecan vericidir. Yine de yaklaşık 30 senelik bir geçişe kalkışmadan evvel incelemekte olduğumuz dönemden argümanımızı geliştirebilecek yeni kanıtlar aramayı sürdürüelim.

Bu hususta dillendirmeyi sevdiğim bir başka metin Freud ve Breuer’in beraberce kaleme aldıkları 1893 tarihli “Ön Bildiri”dir.” *Histeri Üzerine Çalışmalar*’ı (1895) önceleyen bu metinde okuyucuya hastalığı başlatıcı neden ile hastalık arasındaki ilişkinin “sembolik” bir ilişki olduğu söylenir. Bu sözcüğün yazarlar tarafından hangi amaçla kullanıldığının havada bırakılmaması icap eder. Ben, naçizane, Freud’un “afazi” çalışmalarının argümanımızı destekleyebileceğine inanıyorum. Yine 1893 yılında, bir başka metinde, Freud şöyle yazıyor: “Doğada “nesne” ve “sözcük” arasındaki ilişki “sembolik”tir. Her nesne bir sözcük ile “sembol” olarak çağrışım içerisindedir. Konuşma çağrışımlarının tam bir görüntüsünü elde edebilmek için nesne ile çağrışımı kabul etmek zorundayız.” Sizlerden ricam, ifadedeki “devinim” ögesine kulak vermenizdir; Freud açık bir şekilde temsiller arasındaki devinimin altını çizmektedir ki bu 1888’de histeriklerin ıstırabını çektikleri artıktan bahsederken kullandığı ifadeler ile uyum içerisindedir. Bir yıl sonra, 1894’te kaleme alınan “kaygı” makalesi kaygıyı “serbestçe dolaşan bir kuantum” olarak tanımlar. Şayet 2 yıl daha ileriye gidecek olursak *Proje*’ye ulaşırız. Burada ise Freud yine dış dünya (doğa) hakkında şöyle yazar: “Nitelikler nereden doğar? Dış dünyadan değil. Zira psikolojinin de burada tâbî olması gereken bizim doğa bilimimizin görüşüne göre, dış dünyada hareket hâlindeki kütlelerden başka hiçbir şey yoktur.” Tüm bu ifadeler bir niceliğin devinimine ilişkindir. Devindiği yer ise temsillerdir. Tam olarak bu sebeple Freud 1896 yılında, yakın dostu W. Fliess’e gönderdiği meşhur “K Taslağı’nda” histeriklerin ıstırabını çektikleri anıları ve bedensel belirtileri arasında bir sınır kavramı icat eder: *der Grenzvorstellung*. Bu kavram, Freud’a göre “Ben” ile travmatik anının bir bileşimidir ve bastırılmış anının “ilk sembolüdür”. Böylelikle sembol sözcüğü de geri dönmüş olur. Erken dönem etioloji metinlerini sınırlar, devinim ve fazlalıklar belirler. Bir başka kanıt aranacak olursa yine oldukça meşhur “52. Mektup’u” inceleyebilir: Bu makalede Freud *tercüme edilemeyen* temsillerin *bastırmaya sebep olduklarını* yazar. Freud bu ufuk açıcı mektupta aynı anda hem çiftcinsellik hem de artığın akıbetini ele alır.

Böylelikle sunumumun başında atıfta bulunduğum makale olan “Kalıtsallık ve Nevrozların Etiyolojisi’ne” geri dönebiliriz. Bu makalede Freud nevrozları “sinir sisteminin ekonomisindeki bozukluklar” olarak tarif eder ki artık bu ifadenin onun eserinde en azından on yıllık bir geçmişi olduğunu biliyoruz. Şimdiyse Freud’a gereken “başlatıcı bir neden” idi.

Freud başlangıçta histerik hastaları tarafından edilgen, obsesyoneel hastaları tarafından ise etkin bir biçimde karşılanan erken bir cinsel tecrübenin bu özgül neden olduğuna kani olmuştu. Bildiğiniz üzere Freud'un eserinin bu yılları, önceleri çokça önem hasretmiş olmasına karşın sonraları vazgeçtiği “çocuksu ayartılmalar” kuramı ile bilinir. Yine aynı yılda, yani 1896'da kaleme alınan “Histerinin Etiyolojisi'nde” rahatlıkla görülebileceği üzere Freud'un ne yazık ki çokça sık rastlanan istismar öykülerinden “vazgeçiş” gibi bir durum söz konusu değildi ve olamazdı da. Freud bir istismarcının “hasta” olarak etiketlenmesine dahi karşı idi; istismarı toplumsal bir sorun olarak görüyor ve böyle yorumlanması gerektiğine inanıyordu. Asıl değişiklik, bana soracak olursanız, yine ilk kez 1896'da yazılı bir şekilde karşılaştığımız “bastırılanın geri dönüşü” kavramına ilişkindi. Esasen, “serbest dolaşan kaygı kuantumu” gibi temsillerin devinimini alenen doğrulayan ifadeler, “bastırılanın geri dönüşü” formülünün temellerini oluşturmaktaydılar. Freud'un üstadı Charcot'dan ayrıldığı yer burasıydı: Freud'a göre bastırılanın geri dönüşü ancak bir *agent provocateur* ile mümkün olabilirdi. Çalışmasının ilerleyen yıllarında Freud'un bu husustaki görüşü hiçbir zaman değişmedi. Freud ancak birkaç gerekçenin bir araya gelmesi ve bir *provokatör* tarafından tetiklenmesi vesilesiyle bir nevrozun patlak verebileceğine inanıyordu. Üst üste binen patojen öğelerden tutun da *Rüyalar* ve *Espriler*'in “aşırı-yüklü” temsillerine varana dek hem etiyolojik hem de metapsikolojik açıdan önem arz eden pek çok görüş ve kavram, aynı mantığın bir sonucu olarak okunabilir. Freud için ne hastanın aile öyküsünü ne de belirtilerini oldukları gibi ele alabilmek mümkün değildi. Bu da onu yine 1896'da öne sürdüğü başka bir keşfe itti: *Hafıza durmaksızın yeniden yazılır*. Hâl böyleyken hastalığın *aktarımı* nasıl olur da tekdüze olabilirdi ki? 1894 tarihli “Savunma Nöropsikozları'nda” ele aldığı üç hastalığın da (histeri, obsesyoneel nevroz ve paranoya) bir olaya cevap olduğunu çoktan ortaya koymuştu. Freud'a göre bu insanların *temsil hayatlarında* bir olay vuku bulmaktaydı. Hiç şüphesiz Freud bu olayın birden fazla patojen etken için bir kesişim olduğunu düşünüyordu. Bana soracak olursanız “temsil” sözcüğüne böylesine sıkıca tutunmasının sebebi de zihninde fazlasıyla aktif kimi sinir yolaklarının kesişiminde bulunan bir sinir hücresinin merkezî sinir sistemi içerisindeki elektriksel hareketi tıkadığına yönelik bir tahayyülü olmasından ileri geliyordu. Nitekim 1922 yılında, 1894'tekine benzer ifade kullanmak istediğinde Freud'un seçtiği tamlama “libidinal ekonomik *devrim*” olmuştu.

Hipnotik tedavinin Freud'a aradığını verebilmesi söz konusu olamazdı; telkinin tesiri altındaki hasta hekim tarafından verilen talimatlara kitlenip kalıyordu ve böylesi bir yöntemde söz konusu hastanın ıstırabının bir çalışma konusu hâline getirilebilmesi ihtimal dahilinde değildi. Eldeki yegâne çözüm, hoşnutsuzluk verici düşünce ve belirtilerin telkin yoluyla ortadan kaldırılmasıydı ki bu Freud'un *Histeri Üzerine Çalışmalar*'da da belirttiği üzere aşırı boyutlara ulaştığında hasta için şahsî tarihindeki pek çok önemli yaşantı artık erişilemez bir yerde olmuş oluyordu. Freud bir keresinde çok ileri gittiğini ve bunun sonucunda hastasının artık hiçbir şey hatırlayamadığını dahi itiraf etmişti. Hiç şüphesiz serbest çağrışım Freud'un keşfi değildi ama Freud'un eseri bu türden bir tedavi yöntemine çoktan hazırды. Freud'un nevrozların etiyolojisi hakkında yazdığı her şey serbest çağrışımın keşfine bir hazırlık mahiyetindeydi. Nitekim histeriklerin belleğindeki boşluğun ve obsesyoneellerin duygu ve takıntıları arasındaki uyuşmazlığın çalışılabilir hâle gelmesinin yegâne yolu buydu. Dolayısıyla Freud 1888'de histerikler için önermiş olduğu tedavinin nasıl tatbik edilebileceğini nihayet keşfetmişti: Bu

insanları konuşmak suretiyle temsillerinin devinimine mâni olan sıkışıklıktan kurtarmak icap ediyordu; *der Grenzvorstellung* Freud'un yalnızca histerikler için kullandığı bir kavramdı. Zira 1894 yılında bu hastaların konuşmadıkları takdirde bedensel belirtiler üretmeye devam edeceklerini çoktan belirtmişti. Kavram *Vorstellung* türündendi, *Denken* değil. Freud "düşünceler" ile çalışmıyordu. İlerleyen oturumlarımızda "paranoya" hakkında konuşmaya başladığımız vakit 1917 tarihli "Düşlerin Metapsikolojisi" makalesinden söz edeceğim. Narsisistik nevrozlar söz konusu olduğunda düşünce ile temsil arasındaki farkın Freudcu çizgide nasıl ayırıştırılabileceğini beraberce görebileceğiz.

Aynı yılda, yani 1894'te, benim de daha evvel bu sunumda dile getirdiğim "kaygı" makalesi geldi. Söz konusu makale Freud'un "kaygı nevrozunu" tanımladığı ilk makale olmak gibi tarihsel bir öneme sahip olmanın yanında, psikonevrozlar ile nevrasteni arasındaki farkın psişik gerekçelerde yattığının bir başka kanıtını sunacak olması hasebiyle de önem arz etmekteydi. Kaygı nevrozunu tanımlamak ve onu nevrasteniden ayırmak, Freud'a göre, psikanalizin çalışma alanını belirlemek açısından da fevkalade önemliydi. Nitekim Freud kaygı nevrozunu şöyle tanımlamaktaydı: "Kaygı nevrozunun düzeneği, bedensel cinsel uyarımın ruhsal alandan sapmasında ve sonuçta bu uyarımın anormal kullanımında aranmalıdır." Söz konusu sapma, daha erken metinlerindeki uyarım artığının bir başka tezahürü idi. Freud burada yalnızca yarıda kalan, kesilen yahut gerçekleşemeyen cinsel ilişkilerin kaygı nevrozuna sebep olduğunu söylemiyor, sonraları ortaya çıkan nevroz hususunda bir başlatıcı nedenin oynadığı rolü de teorize etmeye girişiyordu. Kaygı nevrozlarında ortaya çıkan belirtilerin (örneğin terleme, kızarma, soluk alışverişinin hızlanması, çarpıntı vb.) cinsel uyarımlara da eşlik ettiğini, dolayısıyla kaygı nevrozunun bu uyarımın bir vekili olduğunu dahi dile getiriyordu. Böylesi bir açıklamadaki ufuk açıcı yan belirtiler ve durumlar arasındaki bir benzerliğin işaret edilmesinden ibaret değildi; Freud nevrozun cinselliğinin bir metaforuna dönüştüğünü işaret etmekteydi. Nitekim ilerleyen yıllarda, örneğin 1909'da yayınlanan "Sıçan Adam" vakasında obsesyoneel nevrozun histerinin bir lehçesi olduğunu, 1913'te ise karma nevrozların "iki dilli yapılar" olduklarını söyledi. Serbest çağrışımın önünü açtığı şey, analizinin derinlemesine çalışması ve analistin yorum sanatının kulaklarını bu metaforu işitebilmeye hazır hâle gelmesidir. Hiç şüphesiz tedavinin *sonu* bu değildir ama tedavinin başka yolu da yoktur. Freud'un teorisinde ne yoktan var olabilecek ne de yok edilebilecek bir enerji söz konusu olabilirdi, zira. Nitekim histeri üzerine 1888 tarihli ansiklopedi makalesinin işaret ettiği yöntem söz konusu uyarım fazlasının ortadan kaldırılması değil, dağıtılmasıdır. Sonuç olarak Freud da kaygı nevrozunu nevrasteni ve histeri arasında bir yere yerleştirir. Histeriden farkı başlatıcı nedeninin bir temsil olmamasıyken (ki bu çetrefilli nokta esasında ayrıca bir çalışmayı hak eder) benzerlik ise histeri gibi nöbetler hâlinde vuku bulan yapısıdır.

Freud'un 1900 sonrası nadir etiyoloji makalelerinden birisi olan "Nevrozlarda Cinselliğinin Rolü" başlıklı makaleye geçelim. Daha evvelden yalnızca değinip geçtiğimiz "erken ayartılmalardan" vazgeçişin bir açıklaması bu makalede bulunabilir. Freud bu durumu "çocuksu cinsel örselenmeler" ile "cinselliğinin çocuksuluğu" arasında teorik bir geçiş olarak isimlendirir. Hemen sonrasında ise vazgeçtiği ikinci şeyin (ki buna da değinmiştik) histerinin edilgen, obsesyonların ise etkin tecrübelerden kaynaklandığına ilişkin düşüncesi olduğunu bildirir. Bu iki değişikliğe ilişkin açıklamalardan sonra şu ifade gelir: "... benim kuramımda "cinsel yapı",

“genel nöropatik yatkınlığın” yerini almıştı.” Bu noktada şu sorunun sorulması gerekir: Nasıl olur da *yapı*, yatkınlıktan farklı bir şey olarak karşımıza çıkabilir? Zira birisi çıkıp “cinsel yapının” pekâlâ kalıtım yoluyla aktarılan bir şey olduğunu iddia edebilir. Hâl böyle olduğunda da nevrozların etiyojisinde cinselliğin öneminden dem vursanız dahi nihayetinde söz konusu cinselliğin “kalıtsal” olduğunu kabul etmeniz icap edecektir.

Bir araştırmacı olarak bu soruyu ciddiye alıyorum. Hatta, bir açıdan, çalışmalarımın önemli bir kısmını bu soruya Freud’un eserine sadık kalarak üretilebilecek cevapların araştırılmasının kapsadığını bildirebilirim. Bu sebep ile hafta içerisinde sizlerden *Psikanalize Giriş Konferansları* arasından 23. Konferans’ı okumanızı rica etmiştim. Söz konusu konferanstan harikulade bir cümle alıntılıyarak devam edelim: “Yapısal yatkınlıklar da kuşkusuz olarak geçmişteki ataların deneyimlerinin sonraki etkileridir; onlar da bir zamanlar edinilmişti. Böyle bir edinim olmadan kalıtım olmayacaktı.” Bu ifade, açıkça, ancak tarihselleştirildikleri ölçüde ataların yaşantılarının kalıtsal bir önem arz edebileceklerine delalettir. İşte bu sebeple “belleğin yeniden yazımı” Freud’un teorisi açısından son derece kritik olmuştu ve bunu keşfettiğinde takvim yaprakları henüz 6 Aralık 1896 tarihini göstermekteydi. Bu durum Freud’u adına *ruhsal gerçeklik* dediği bir şeyi teorize etmeye itti. Bellekteki boşluklar, Freud’a göre, tarihöncesi olanın tarihselleşmesi vesilesiyle doldurulmaktaydı ve kalıtım değil de “cinsel yapı” olarak adlandırdığı şey bu alanda iş görmekteydi. Cinsel yapı birden fazla dili konuşmaya muktedirdi ve bir bireyin belirli bir nevrozu geliştirmesi kadar önemli bir olay olarak Freud karma nevrozları ve birbirlerini takip eden farklı nevrotik yapılara ait belirtileri keşfetti. Artık hiçbir nevrozu bir cinsiyet ile eşleştirmek ve o cinsiyeti de etkinlik ve edilgenlik gibi bir koşutluk içerisinde açıklamak mümkün olamazdı; Freud *kişilik* gibi bir kavramın araştırmacısı da değildi. Tüm bunlar Freud tarafından 1900lü yıllardan önce denenmiş ve kısa süre içerisinde de geride bırakılmıştı. Dolayısıyla nevrozların etiyojisi ile meşgul olmak Freud’u insanın cinsel yapısı ve cinsiyetlenme gibi sorunlar ile meşgul olmak zorunda bırakmıştı. Bir sonraki aşama, hiç şüphesiz, cinsiyetlenmenin de tıpkı nevrotik bir yapı gibi bir cevap oluşumu olduğunu söylemek olacaktı. Nitekim Freud aynen de böyle yaptı. (Bu husus ile ilgilenenleri 1919 yılında yayınlanmış “Bir Çocuk Dövülüyor” başlıklı makaleye yönlendirebilirim.)

Son olarak Freud açısından önem arz eden bir hadise olduğundan, erken yaşantıların kronolojisi ile nevroz türleri arasındaki ilişkiye değinebiliriz. Yine meşhur 52. Mektup’ta öne sürdüğü üzere Freud psikonevrozlar arasından en eski olanının histeri olduğuna inanıyordu; Freud’a göre histeriye yol açan yaşantılar 1.5 ila 4 yaş arasında vuku bulmuş olmalıydı. Obsesyonel nevroz ile 4 ila 8 yaş arasındaki yaşantılara dair bir rahatsızlıktı. Sonraki oturumumuzda değineceğimiz paranoya ise 8-14 yaşlarında temelleniyordu. Freud tarafından yayınlanmamış olmasına karşın bir metapsikoloji makalesi olarak hazırlandığını bildiğimiz “Aktarım Nevrozlarına Genel Bakış” isimli taslakta Freud sıralama konusunda hâlen aynı fikirdedir: Kaygı histerisi, konversiyon histerisi, obsesyonel nevroz, demantia praecox, paranoya ve melankoli-mâni. Söz konusu makale, Freud tarafından, uygarlığın çeşitli evrelerini bu nevroz ve psikoz türleri ile açıklamak yönündeki çok ilginç bir çalışmanın ürünüdür; nevrozların etiyojisi ve *Uygarlığın Huzursuzluğu*’nun (1930) bir ara noktası olarak dahi tahayyül edilebilir. Burada Freud, bastırmanın kusursuz gerçekleştiği histerinin aksine obsesyonel nevrozdaki durumu bir “mantık işi” olarak tasvir eder; ortaya çıkan şey bir tepki oluşumdur.

Bu mantık işinin diğeri bir ismi “üçüncül bastırma”dır. Bu kavram ile bu makale dışında başka hiçbir yerde karşılaşmayız. Takıntılı nevrozda vuku bulan şey “bastırılanın geri dönüşü” değil, söz konusu mantıksal çalışma ile duygu ve temsil arasındaki ilişkinin saptırılmaya uğratılmasıydı. Tepki oluşumu, bastırmanın kusurlu olduğuna delaletti. Freud bunu 1894’te keşfetmiş, Fransızca bir tabir olan *mésalliance* ile açıklamıştı. İşte bu *mésalliance*’ın hipnoz ve telkin ile çalışılabilir olması mümkün değildi. Telkinden aktarıma giden yolun Freud tarafından nasıl geliştirildiğinin bir izahı için dileyenler 1909 tarihli *Beş Konferans*’ı inceleyebilirler. Bu konuşma dizisinde Freud hem Breuer ile birlikte geliştirdikleri tekniğin ilk yıllarını hem de psikanalizin genel kavramlarını takdim eder.

Özetlemek gerekirse: Hem etiyolojileri hem de onlar için geliştirilen tedavi yöntemi açısından nevrozlar, Freud’un psikanaliz öncesi çalışmaları ile doğrudan ilişkilidir. Freud’un bilhassa erken nevroz çalışmalarını etiyolojik soruşturmalara hasretmesinin sebebi, aynı yıllarda farklı bir metodoloji ile felçler, afaziler ve nevrasteniler üzerine çalışıyor olmasından kaynaklanıyordu. Nevrozlar üzerine çalışmaları Freud’un kullandığı metodolojinin klinik sonuçlarını gözleme fırsatına erişmesini sağladı. 1900lerden sonra ise Freud “etiyojji” hakkında neredeyse hiçbir şey yazmadı. Bunun gerekçelerinden muhtemelen en kuvvetlisi, Freud’un çalışmasını “dürtü kuramına” hasretmiş olmasıydı. 1900lerin ilk yıllarını psikanalizin araştırma sahasını belirlemek ile geçirdi. 1905’te yayınladığı *Cinsellik Üzerine* ile birlikte Charcot ile yollarını ayıran *provokatörler* üzerine resmen çalışmaya başladı ve daha önce de belirtmiş olduğum üzere “kalıtsallığın” yerine “cinsel yapıyı” koydu. Bir yapı olarak nevrozların *cinsellik sorusuna* nasıl yanıt verdiğini ayırtılabilmemiz ilerleyen haftalarda sapkınlık ve psikozlar üzerine çalışmalarımızdan sonra mümkün olacaktır. Bugünlük burada durabiliriz.

Teşekkür ederim.

2. Psikoz, 03.09.23

Herkese merhaba,

Bugünkü sunumuma, müsaadenizle, Freud'un Schreber üzerine notlarının (1911) sondan bir önceki sayfasından bir cümleyi alıntılararak başlamak istiyorum:

Bununla birlikte Schreber'in eşcinsel düşlemine razı olmasını sağlayan ve böylece hastalığın iyileşmeye yakın bir şey ile sonlanmasını olası hale getiren şeyin baba karmaşasının temelde olumlu tonda olması ve gerçek yaşamda kusursuz bir baba ile olan ilişkisinin daha sonraki yıllarına belki de gölge düşmüş olması gerçeği olabileceğinden kuşkulandırılabilir (1996, 187-188).

Atölyemizin ilk oturumunda kısaca değindiğim, sevgili Batuhan Demir ile daha evvelki "Etiyoloji" atölyemizde ise birkaç hafta ayırdığım bir husus olarak Freud'un "Savunma Nöropsikozları'nda" (1894) sarf etmiş olduğu bir ifadeye yeniden dikkatinizi çekeceğim: Freud, histerik, obsesyonel ve paranoyağın başına gelen şeyin vuku bulduğu alan için *in ihrem Vorstellungsleben* der. Bugün harcıalem olmuş bir tabir var: tetiklenmek. *Bir şey vuku bulur* ve artık hiçbir şey eskisi gibi konuşulamaz, düşünülemez, tahayyül edilemez. Hikâye bir krize girer. İlk yıllarında Freud, esasında afaziler ve felçler üzerine çalışmalarına da biraz ihanet ederek *gerçekten de* bir şeyin vuku bulmuş olabileceğine inandı ve bunu azimle araştırdı. Sözcüğün *the life of imagination* şeklinde İngilizceye çevrildiğini görebilirsiniz; *Standart Edition* içerisinde ise *ideational life* ifadesi uygun görülmüş. Ben, müsaadenizle, bahsi biraz yükseltmek isterim. Çünkü bu bileşik sözcüğün ilk parçası, yani *Vorstellung*, Freud'un Schreber metninde yalnızca on kez kullanılmış; bu sayıya Freud'un Schreber'in kendi kitabından yaptığı alıntılar sebebiyle tırnak içerisinde yazdığı sözcükler de dahil. Elimde herhangi bir istatistiksel dayanak olmamakla birlikte, size bir Freud okuyucusu olarak 100 sayfalık bir metinde bu sözcüğün 10 kez geçmiş olmasının çok ama çok düşük bir oran olduğunu söyleyeceğim. Dilediğiniz Freud metnini alın ve Almancası ile mukayese edin. Oran çok nadiren bu kadar düşük çıkacaktır ve ben bunun sebebini açıklayabileceğime inanıyorum.

Örneğin, bu oranın çok düşük çıkacağı bir başka metin 1915 tarihli "Bilinçdişi" makalesinin *son bölümüdür*. Freud bu son bölüm başlayana dek makale boyunca obsesyonel nevroz ve histeri çeşitlerini tartışma konusu eder ve *Vorstellung*'u bolca kullanır, *Gedanke*'yi ise hiç. VII Bölüm, yani makalenin son bölümü, Freud tarafından "bilinçdişinin değerlendirilmesi"ne ayrılır ve nevroz ile psikozu *belirli bir amaç için* mukayese etmeye girişir. Bu amaç Freud tarafından *Vorstellung* türlerinin okuyucuya tanıtılmasıdır. *Gedanke* ile ilk kez bu bölümde karşılaşırız. Bu hususun detaylarını *Bir Şeyi Bilinçli Kılmak* başlıklı sunumumda açıklamış olduğumdan, müsaadenizle, hızlıca geçiyorum. Bu tarihlerde (yani 1915 civarlarından bahsediyorum) Freud benzeri bir kaygı güttüğü her durumda bu yöntemi benimsemiştir. Söz konusu VII. Bölüm ile birlikte 1917 tarihli "Düşlerin Metapsikolojisi" başlıklı makaleyi ve 1916-'17 tarihli *Giriş Konferansları*'nın 26 ve 27. konferanslarını inceleyebilirsiniz. *Vorstellung*'un çeşitleri ve kavramın genel gelişimi ile birlikte libido ve dürtü öğretilerinin

Freud tarafından takdimi aynı çizgide gerçekleşmiştir ve bu durum Freud'un 1920lerde nevroz ve psikozları karşılaştırmak için kaleme aldığı, bizim de ileride değineceğimiz iki makalede açıkça görülebilecek olan sonuçlara gebe olmuştur. İlk oturumumuzda size takdimini yapmış olduğum “nevroz seçimi” (*Neurosenwahl*) problemi çerçevesinde Freud psikoza *nevrotik spektrum* çerçevesinde ele almıştır. Örneğin Schreber vakasının 169. sayfasında Freud bize paranoyanın etiolojisinde rol oynayan patolojik öğelerin “türleri” açısından diğer nevrozlardan hiçbir farkının olmadığını belirtir. Freud'a göre araştırılması gereken esas husus “paranoyanın düzeneği”dir, yani, “oluşumudur”, inşasıdır. 148. sayfada Freud bu oluşum süreci için *Wahlbildungsarbeit* sözcüğünü kullanır. Bu tamlamadaki sözcükler (*bildung* ve *arbeit*) nevrotik düzeneklerde de sıkça karşımıza çıkar: *Symptombildung* ve *Verdrängungsarbeit* gibi. Yani, özetle, paranoya yalnızca paranoyaya has bir şekilde tetiklenmiş olamaz. Psikanalitik manada yapı ancak tetiklendikten sonra, tetikleyici öğenin hastanın şahsî tarihini yeni baştan yazması suretiyle inşa olunabilecek bir yapı olabilir.

Vakanın (Türkçe baskısının) 171. sayfasına kadar Freud hiçbir yerde Dr. Schreber'in hastalık öyküsünde (ve esasında diğer paranoya vakalarında) *eşcinsel itkilerin* akıbetini araştırmasının gerekçesini alenen sunmaz. Freud'un bu noktada yaptığı açıklamaya göre, heteroseksüel nesne seçiminden sonra eşcinsel itkilerin *ortadan kalkmış* olması söz konusu edilemez; bunların “sosyal ilişkilerde” aranması icap eder. Zira bu itkiler, yine Freud'a göre, toplum içerisindeki “sevgi dolu bağları” inşa etmektedir. Bu açıklama, dürtüleri cinsel dürtüler ve benlik dürtüleri olarak ikiye ayıran bir açıklamadır; Freud geri çekilen nesne yüklerinin akıbetiyle ilgilenmektedir ki Schreber incelemesinden 3 yıl sonra yayınlanan “Narsisizm Üzerine”de” aynı düşünce çizgisini muhafaza eder ve “nesnelere geriye çekilen yüklere ne olur” sorusunu cevaplandırmaya girişir. Her ne kadar “ölüm dürtüsü”nün Freud'un dürtü öğretisini şekillendirdiği benlik dürtüleri ile cinsel dürtüler arasındaki zıtlığı rafa kaldırmış olsa da Freud sosyal ilişkilerdeki “eşcinsellik” öğesine ilişkin düşüncelerini terk etmez. 1923 yılında yayınlanan “Ego ve İd'in” III. Bölüm'ünün (Türkçe baskısının) 363. sayfasında “din, ahlâk ve toplumsal duygu” denen kurum ve fenomenlerin “baba karmaşasından” geldiği konusundaki ısrarını sürdürüyordu; düşmanlığın “doyurulmadan” kalması yerini toplumsal ilişkilere bırakmıştı. Dolayısıyla Freud paranoyada “savuşturulmaya çalışılan bir eşcinsellik” gördüğünde bunu *Wahlbildungsarbeit*'in mesele edindiği şey ile, yani, paranoyak tarafından tasarlanmaya çalışılan *Eşyanın Düzeni* ile açıklamaya girişiyordu. Daha açık bir ifade ile Freud paranoyak tarafından *yadsınan (verleugnet)* şeyin ne olabileceğini, onun sanrısının yapısından yola çıkarak idrak etmeyi denemekteydi (Freud'un *yadsıma* kavramını bu şekilde kullanarak bu yönde yaptığı bir açıklama Schreber üzerine metninde bulunamaz). Bu, hiç şüphesiz, aynı yıl yayınlanan *Totem ve Tabu* (1911) ile uyum içerisindeki bir okumaydı ve aynı yıllarda Freud Sandor Ferenczi ile birlikte nevrozların etiolojisi için *filogenetik bir mit* geliştirme derdindeydi (bu gayret geçtiğimiz oturumdan evvel sizlere ilettiğim “Aktarım Nevrozlarına Genel Bakış” [1915] başlıklı taslakta görülebilir). Ama her şeye rağmen, sunumumun başında sizlere okumuş olduğum varsayım olmasa, Freud'un Dr. Schreber üzerine yorumları desteklenmeden kalır: Freud'a göre Dr. Schreber'in başlangıçta olumlu olmasına karşılık sonraları kötüye giden bir baba karmaşası *olsa gerektir*; yüksek iç görüşünün (Freud'a göre Schreber *Denkwürdikeiten*'ini yayınlarken *sanrılarını yadsımamıştır (verleugnet)*) sebebi karmaşanın *tümünden olumsuz* olmaması *olabilir*. Freud bu varsayımın hazırlığını, bana soracak olursanız, 141. sayfadaki

yorumu ile zaten hazırlar: Dr. Schreber hastalığından önce Tanrı konusunda şüpheli ve cinsellik konusunda “sofu” birisidir, hastalığından sonra ise Tanrı’ya inanan ve şehvete düşkün birisi hâline gelir. Lütfen “Sıçan Adam’ın” (2 yıl evvel yayınlanmış bir vaka öyküsüdür) o meşhur nidasını hatırlayınız: “İnsan bunun (cinsel ilişki) için babasını öldürebilir!”

Paranoyak düzeneği ve genel olarak psikozları nevrozlar ile aynı çizgide değerlendirecek isek ele almamız gereken üç kavram bulunmaktadır: *Verdrängung*, (*Urteils*)*Verwerfung* (6700 sayfalık Freud külliyatında sadece 34 kez geçen bir kavram [hatırı sayılır bir miktar *Düşlerin Yorumu*’nda]) ve *Verleugnung*. Bu kavramlardan ikincisi “yargı” anlamına gelen *Urteil* ön eki ile birlikte “Bastırma” (1915) makalesinin ilk paragrafında karşımıza çıkar; Türkçeye “yargıya bağlı reddetme (*kınama* [*Verurteilung*])” olarak çevrilmiştir. Freud burada “bastırma”yı kaçma (*Flucht*) ile kınama arasına yerleştirir ve esasında *Verurteilung*’un bir dürtüsel itki (*Triebregung*) karşısında tatbik edilebilecek en iyi yöntem olduğunu da bildirir. Kavramın ilk görünümü ise *Espriler*’in (1905) VI. Bölüm’ü içerisinde ve Freud şöyle yazar (2016, 206): “Ancak “yargılama”ya benzer hiçbir sürecin hiçbir olasılıkta varolmadığı, bilinçdışı düşüncenin önemli bir özelliğini gösteriyor gibidir. Yargılama ile reddetmenin yerine bilinçdışında “bastırma”yı buluyoruz.” Yani, *der Urteilsverwerfung* bilinçsiz bir mekanizma değildir. “Kurt Adam’daki” (1918) ifade de bununla paraleldir: “Bir bastırma kınayan bir yargılamadan (*eine Verwerfung*) çok daha farklı bir şeydir.” Bu açıklamayı sunmasının sebebi ise şu cümledir: *Er werwarf das Neue – in unserem Falle aus motiven der Kastrationangst – und hielt am Alten fest*. Kurt Adam, Freud’a göre, kastrasyon kaygısını reddetmektedir. 4 sayfa sonra ise Kurt Adam’ın “kastrasyonu” reddettiğini ve “anüse dair” olan cinsel birleşme teorisine tutunduğunu öne sürecektir. Bununla birlikte Freud’un sonraki çalışmalarında nevrozları psikozlardan ayırmakta önem arz edecek olan *yadsıma* mekanizması, Dr. Schreber üzerine yorumlarında atıfta bulunduğu bir mekanizma değildir. Fiil metin boyunca yalnızca bir kez (yukarıda alıntılıdığım şekilde) karşımıza çıkar: Schreber sanrılarını *yadsımaz*.

Bilindiği üzere Freud 1920lerden sonra kastrasyon karmaşasının akıbetine (ve hiç de tesadüfi olmayan bir şekilde, esasında, dışı cinselliğine) dair metinler yayınladı. 1923’te (“Nevroz ve Psikoz” makalesi ile aynı yılda) “Çocuksu Cinsel Organ Örgütlenmesi” başlıklı makale gelir. Burada Freud şöyle yazar (2013, 297-298, vurgu bana ait): “Çocukların penisin yokluğuna ilişkin ilk izlenimlerine nasıl tepki verdiklerini biliyoruz. Olguyu *yadsırlar* ve bir penis gördüklerine inanırlar.” “Nevroz ve Psikoz” (1923) makalesi ise söz konusu *yadsımaya* dair hiçbir açıklama sunmamak ile birlikte bu meseleye değinen başka bir ifadeyi içerir. Aynen alıntılıyorum (2013, 201): “İkincisi egonun herhangi bir doğrultudaki kopmadan kaçınması, kendi biçimini bozmakla, kendi bütünlüğüne yapılan tecavüzlere boyun eğmekle ve hatta belki de kendinin yarılmasını ya da bölünmesini gerçekleştirmekle olası olabilecektir.” Bu öylesine önemli bir ifadedir ki Freud’u ölümüne aylar kala yazmaya başladığı ve ne yazık ki yarım bıraktığı bir başka metinde, “Savunma Süreçlerinde Benliğin Bölünmesi” (1938) başlıklı metinde bir kez daha düşündürecek, belki de onun çalışma hayatındaki son sorun olacaktır: Ya Benlik (Ego) bugüne dek varsaydığımız kadar *sentezci* bir şey değilse ve *bölünmeyi* bir şekilde araçsallaştırdıysa? Yarım kalan bu soru, ne yazık ki Freud’dan sonra da bilhassa Anglosakson takipçileri tarafından *yadsınmış*, böylelikle psikanalizden bir benlik psikolojisi yaratabilmek mümkün hâle gelmiştir. Hâlbuki Freud bu makalede sentezci bir Ego’yu varsaymak ile yıllar

yılı hata ettiklerini alenen itiraf etmekle kalmamış, takip eden paragrafta çocuğun kastrasyona inanmayı reddedebileceğini (*verweigern*), çünkü bedeninin bu denli önemli bir parçasını yitirmeyi tahayyül (ya da temsil) etmenin kolay olmadığını (*es kann sich nich leicht vorstellen*) belirtmiştir. Kastrasyon, Freud'a göre, *sonradan* bir tehdit unsuru hâline gelebilir ya da küçük çocuk *fetişi* bir kurtuluş yolu olarak benimseyebilir.

Böylelikle, Freud'un bastırma ve yadsıma arasındaki ayrımı açık bir şekilde ifade ettiği bir başka metne, "Fetişizm'e" (1927) geçebiliriz. Freud çok erken tarihlerden itibaren (Bkz. 1895, "Obsesyon ve Fobilerin Psişik Mekanizmaları ve Etiyolojileri") temsil ve duygulanımın bastırma sürecindeki akıbetinin farklılaşabileceğine dair bir sezgiye sahipti. Bu durum, ilk oturumumuzda obsesyonel nevrozun etiyojisinden bahsederken andığımız *mésalliance*'ta onun tarafından gözler önüne serilmişti. "Fetişizm" (1927) makalesinde ise şöyle yazar: "Düşüncenin değişimi ile *duygunun* değişimini keskince birbirinden ayırmak ister ve *duygu* için "Verdrängung"u ["bastırma"] korursak düşüncenin değişimi için doğru Almanca sözcük "Verleugnung" ["yadsıma"] olurdu." Fetişizmi üçüncü oturumumuzda "sapkınlık" çerçevesinde ele alacağımız için bu metin üzerine bugün bir yorum yapmayacağım. *Verleugnung*'un bu bağlamdaki takdimi ise ilk kez 1924'te ikinci "Nevroz ve Psikoz" makalesi ile gelir; konu, "gerçekliğin yitirilmesi"dir ve Freud tarafından bir yıl evvel "Çocuksu Cinsel Organ Örgütlenmesi'nde" sunulan açıklamalar, nevroz ve psikozların mukayese edildiği bir şekilde yeniden tartışma konusu edilir. Freud şöyle yazar (2013, 209): "Nevroz ve psikoz birbirinden ilk tepkilerini izleyen onarma çabasından çok, ilk tanıtıcı tepkileriyle ayrılırlar." Bu nokta, Freud'un *Schreber*'de *Wahnbildungsarbeit* olarak isimlendirdiği psikozlara has çalışma biçimine dairdir; psikoz "gerçekliğin yitimini" düzeltme gayreti içerisindedir. Freud, tıpkı neredeyse 30 yıl sonra "Analizde İnşalar'ın" kapanış satırlarında dile getireceği gibi, önceleri de (1996, 130-131) bu gayretin "tarihsel gerçeklikten" almış olabileceğinden dem vurur ve üstü kapalı bir *Hamlet* göndermesi ile bu delilikte yöntemin söz konusu olmadığını düşünmenin zor olsa da mümkün olduğunu söyler. Ona göre Schreber'in "sinir hücreleri" ve "sperm" arasında kurduğu bağlantı, Schreber'in sanrısız sisteminin temelini oluşturuyor olabilir ve bu sistem, aynı zamanda, bir dil sistemidir de. Dr. Schreber'in Tanrı ile iletişim kurabilmesini sağlayan şey, "temel dil" in ona kendisini açık edebiliyor oluşudur: Freud'un 171. sayfada söylediği üzere Schreber'in "temel dil"i, esasen, *bilinçdışı*dır. Schreber bu dili "eğretilenelerin bol olduğu, güçlü ancak modası geçmiş bir Almanca" olarak nitelendirir (s. 132). Bu dil, örneğin, "cennetin ön bahçelerinde" kendisini baştan çıkarmaya çalışan *şehvetli* kuşların "eğitimsiz" dilinden farklıdır. Bu eğitimsiz dil "ses benzerlikleri üzerine" kurulmuştur. Baştan çıkarıcı bu "eğitimsiz" dilin *ses benzerlikleri* ile iş görüyor oluşu, hakikaten de ilgi çekici bir ayrıntıdır. İyi bildiğimiz üzere bilinçdışıdaki birincil sürecin maharetlerinden birisi bu şekilde iş görebiliyor oluşudur.

Schreber'in temel dilinin özelliklerini Freud'un *Vorstellung* ve *Gedanke* arasında kurduğunu düşündüğümüz ayrım ile değerlendirmeye devam edelim. "Bilinçdışı" (1915) makalesinin 197. sayfasında Freud şöyle yazar: "Burada şizofrenik ifade hastalık hastası bir özellik sergiler: "organ dili" (*Organsprache*) hâline gelmiştir." Bir sayfa sonra ise durum şu şekilde açıklanır: "Şizofrenide *sözcükler* gizli düş düşüncelerinde düş imgelerini oluşturanlarla aynı sürece – *birincil ruhsal süreç* olarak adlandırdığımız – maruz kalırlar." Ama, fark edilecek olur ise bu

Schreber'in *organ dilinin* özelliklerini anlamamız için yeterli bir açıklama değildir. Nitekim Freud 2 yıl sonra, 1917'de yayınlanan "Düşlerin Metapsikolojisi'nde" şöyle yazar (2013, 229-230): "Şizofrenide birincil sürecin yarattığı değişime konu olan şey bizzat bilinçöncesi düşüncenin ifade edildiği sözcüklerdir; düşlerde bu değişime maruz kalan şey sözcükler değil sözcüklerin geri gittiği şey temsilleridir." Şizofrenide, Freud'a göre, bilinçöncesi ile bilinçdışı yükler arasındaki bağlantı kesilir. Sürecin muhatabı *Vorstellungen* değildir; şizofrenide *şey temsillerine (Dingvorstellungen)* dair hiçbir işlem söz konusu değildir. Sözcük ve temsil aynı şey değildir. Birincil süreç *temsil edilebilirlik* problemi çerçevesinde sözcük ve şey sunumlarının ilişkileri ile iş görür ve hiç şüphesiz Schreber buna *şehvanî* der idi. Bu sebeple, sunumumun başına dönecek olursam, "temsil" (*Vorstellung*) sözcüğünün Freud'un *Schreber*'inde bu kadar nadir kullanılıyor olmasının tesadüfi bir yanı yoktur. Bunu desteklemek ve bugün için söyleyeceklerimizi sonlandırmak adına "Narsisizm Üzerine'ye" (1914) geri dönebilir ve *fallusun* akıbetini tartışmaya açabiliriz.

Schreber'in *Organsprache*'sini Freud'un bir ilk imge (*Vorbild*) olarak ele aldığı fallusun akıbetinden ayırmak gerekir. Bir *Vorbild* olarak fallus, bedenin erojenitesini, yani *Bir Şeyi Bilinçli Kılmak* başlıklı sunumumda kullandığım Lacancı bir ifade ile "bir organın, özneyi, başka bir organ için temsil edebilme potansiyelini" işaret eder. Bu devinimi belirleyen şey, dürtüsel itkinin *Vorstellungsrepräsentanz*'ının (*temsiline temsilcinin*) esas bastırma tarafından bastırılmış olmasıdır; dürtü ancak ve ancak bu bastırılan temsilin akıbeti incelendiği müddetçe psikanaliz için bir araştırma konusu teşkil edebilir, Freud'un yorumu bu şekildedir. Nevrozun psikozdan ayrıldığı nokta ise çatışmaya verilen ilk tepkidir: Kastrasyon bastırılmaz, yadsınır. Hem nevroz hem de psikoz gerçekliğin yitiminin telafisi için araçlara sahip olsa da bu araçların yönteminde farklılıklar söz konusudur: Nevrozun görmezden geldiği gerçekliği psikoz yadsır ve yerini doldurma gayreti içerisinde bulunur.

Bugünlük burada bırakabileceğimize inanıyorum.

Teşekkür ederim.

3. Sapkınlık, 17.09.23

Herkese merhaba,

Bugün sizlere, geçtiğimiz oturumlarda nevroz ve psikoz üzerine sunduğularımın üzerinden kısaca da olsa geçmek suretiyle sapkınlığın *cinsel fark*, cinsiyetlenme ve varlık sorusu gibi psikanalitik yapılar açısından temel önem arz eden konumunu işaret etmeye çalışacağım.

Gerçekleştirdiğimiz bir önceki oturumun sonunda, hatırlayacak olursanız, Doktor Schreber'in *organ dili* ve Freud'un "Narsisizm Üzerine" (1914) başlıklı makalesindeki *fallus* ve *ilk imge* ifadelerine atıfta bulunarak sizlere "bir organın, özneyi, başka bir organ için temsil edebilme potansiyelinden" bahsetmiştim. Söz konusu sunumun ele aldığı başlıkları hatırlayanlar, psikoz ve *organ* konusundan evvel bastırma, yadsıma ve reddetme mekanizmalarının genel özelliklerini karşılaştırmış olduğumu da hatırlayacaktır. Bunu yaparken Freud'un "Fetişizm" (1927) başlıklı metnine de kısaca değinmiş lâkin bu metin ile etraflıca uğraşmaktan kaçınmışım.

Psikozlara hasrettiğimiz oturumda nevroz ve psikozun yapısal farklılıklarını aktarabilmek namına iki temel *metapsikoloji* metnine başvurmuştuk. Bunlardan ilki "Bilinçdışı" (1915) makalesiydi ki biz bilhassa son bölümü ile ilgilenmiştik ve diğeri de "Düşlerin Metapsikoloji'si" (1917) idi. Bu metinler vesilesiyle Freud'un Lacancı terminolojide adına *gösteren* denecek olan *temsilleri* (*Vorstellungen*) nasıl sınıflandırdığı ve bu sınıflandırmayı gerçekleştirirken hangi gerekçeler ile nevroz ve psikoz arasındaki farkı araçsallaştırdığını açıklamıştık. Freud'a göre şizofreni vakalarında *bilinçöncesi* sözcük yükleri ile *bilinçdışı* şey yükleri arasındaki iletişim mevcut değildi (2013: 230); şizofrenide birincil sürecin muhatabı şey temsilleri değil sözcüklerdi (2013: 229). Bu haftaki sunumumu bu noktadan başlatabilirim.

Öncelikle, Freud'da hangi konudan bahsetmek isterseniz isteyin bir şekilde karşınıza çıkan, 52. Mektup olarak bilinen, Freud'un Wilhelm Fliess'e 6 Aralık 1896'da gönderdiği meşhur mektuptan alıntılıyorum: "Bazen aynı bireyde bir başkalaşım vardır: güçlü çaplarda sapkınlık ve akabinde bir kaygı döneminin ardından histeri. Dolayısıyla, histeri reddedilmiş cinsellik değil *reddedilmiş sapkınlıktır.*" Freud'un kullandığı sözcük *abgelehnte*. Yani, reddedilen olduğu kadar tanınmayan bir sapkınlıktır bu. Mektubun devamında Freud bu tanınmayan sapkınlığı terk edilen *erotojen bölgeler* ile açıklar: Ahlâkî ve bireysel gelişim, kültür, sapkınlığı tanınmaz hâle getirdiğinde ortaya çıkan şey histeridir. Elimizde şimdiden üzerinde çalışabileceğimiz iki konu başlığı var: Organ dili ve erotojenite arasındaki fark ve histeri ve kültür arasındaki karşılıklı-belirlenim. Nitekim Freud'un bu iki konuyu beraberce düşündüğü, yine erken yıllarına ait bir metin de zaten mevcuttur: "Organik ve Histerik Felçler" (1893). Bu metinde Freud histerik felçlerden mustarip olan kimseler için felci belirleyen şeyin nörolojik bulgular nezdinde hiçbir dayanağı olmadığını gösterir; Freud'a göre histerikler "bir dilin popüler anlamından, halk nezdindeki karşılığından" ıstırap çekmektedirler. Bir başka deyiş ile bir temsil (Freud bu metinde hakikaten de dili temsiller seviyesinde inceler) libidinal ekonomik olarak aşırı yüklendiğinde, sıkıştığında, bir felç bu temsilin tezahürü hâline gelir, yani ortaya çıkan şey *konversiyondur*. Fakat Freud, görüldüğü üzere, konversiyonun erken metapsikolojik

açıklamasını sunmasının yanında histeriğin yapısını bir söylem düzeyinde de işitmeyi bir araştırma konusu hâline getirmiştir ki bu dahi tek başına bir devrim niteliğindedir.

Buradan Freud'un 1905 yılında yayınladığı *Cinsellik Üzerine Üç Deneme*'ye geçebiliriz. Vakit kaybetmeden Freud'dan bir açıklamayı aktarayım (2015: 69-70): "... bir sapkınlıktaki hastalıklı nitelik yeni cinsel ereğin *içeriğinde* değil onun normalle ilişkisinde bulunur... kısaca, eğer bir sapkınlık *biricik olma* ve *kilitlenme* niteliklerini taşıyorsa... o zaman onu hastalıklı bir belirti saymakta genellikle haklı oluruz." Bu açıklamayı ve atıfta bulunduğumuz metnin genel seyrini göz önünde bulunduracak olursak, sapkınlığın yapısını iki temel tartışmayı hatırdâ bulundurmamız gerektiği sonucuna varabiliriz: 1) Freud'un eserinde nitelik ve nicelik arasındaki fark ve 2) Lacan'ın tabiri ile "dürtü montajı". İkincisi ile başlayalım. Hakikaten de Freud, hemen bir sayfa sonra, şöyle yazar: Dürtü, sapkınlıklarda yeniden birbirinden ayrılan parçalardan oluşur. Bu açıklama, "Dürtüler ve Kaderleri" (1915) metninden 10 yıl önce gelir; Freud bu yıllarda dürtüyü meydana getiren bileşenleri teorize etmeye çoktan başlamıştır. Ne var ki 1915'teki diğer metin, özellikle "dürtülerin kökenine" dair sunduğu bir açıklama ile oldukça önemli bir katkıda bulunur: Freud'a göre dürtülerin "kaynağının" incelenmesi psikanalizin işi değildir. Dürtü "temsil edilmediği" müddetçe psikanalizin araştırma nesnelere arasına dahil edilemez. Bir başka deyişle (ki bu da bizi yukarıda bahsettiğim ilk maddeye taşıyacaktır) *hiçbir dürtü yoktur ki ne olduğuna bakılarak analizine kalkışılabilirsin*. Bu, psikanalizin açıklamalarının niteliksel değil niceliksel, yani libidinal ekonomik bir düzlemde yer aldığı metapsikolojik ifadesidir. Freud'un dürtü öğretisinin (*Trieblehre*) mitik bir yanı bulunur: *Drang*, yani, dürtünün "baskısı". Dürtünün *daima* faaliyette olduğunun varsayılması gerekir; buna *edilgenlik hâlinde* tezahür eden dürtüler dahildir. Faaliyet yalnızca dürtünün *amacı* vesilesiyle idrak edilemez. Bir dürtü, yapısı gereği, amacına "ket vurulmuş" (*Zielgehemmt*) hâlde olabilir. Yine de der Freud, "bu süreç bile kısmî de olsa bir doyum amaçlar". Bu amaç doğrultusunda dürtünün nesnesi Özne'nin (Freud hakikaten de bu metninde eserinin başka hiçbir yerinde olmadığı kadar çok Özne'den bahseder) bedeninin bir parçası olarak dahi atanabilir. Bu aşamada, Freud'a göre, hâlâ sapkınlıkta değilizdir. Freud bu hususa dair harikulâde bir ifadeyi, "Bir Çocuk Dövülüyor" (1919) başlıklı metnin girişinde kullanır: İster obsesyonel ister histerik olsunlar, psikanaliz pek çok insanın dövülme düşlemlerini araştırma imkânı bulmuştur ve çok daha fazla sayıda insanın bu düşlemlerden mustarip olduğunu varsayması için önünde hiçbir engel de yoktur: Bu insanlar *henüz* psikanalize başvurmak *zorunda kalmamıştır*. Ne zaman ki bu düşlemler *zorlantı* hâline gelir, işte o zaman hasta bir yardım talebi ile analistine ulaşır zira söz konusu düşlem, mastürbatif niteliği ile, hastanın tüm libidinal ekonomik yatırımını üzerine çeker. Başka bir şekilde keyif almanın tüm yolları tıkanmıştır. Bu sebeple bu makalenin alt başlığı "Cinsel Sapkınlıkların Kökeninin İncelenmesine Katkı'dır" zira sapkınlık cinsellik alanında bir despotizmin hüküm sürmesi anlamına gelir. Bir başka deyişle, formülümü bir önceki sunumumda mekanizmalar hakkında yaptığım açıklamaları ekleyerek tekrarlıyorum, "bir organ Özne'yi, *verleugnung* hâlinde, başka bir organ için temsil eder hâle gelir."

Bu despotizme meydan veren şeyin izahı için, hatırlayacağınız üzere, geçtiğimiz buluşmamızda "Savunma Sürecinde Ego'nun Bölünmesi" (1938) başlıklı yarım kalan makaleye atıf ile konuşmuştum. Freud ne yazık ki yarım kalan bu önemli makalesinde fetişizmin "psikozlara

atfetmeyi yeğleyeceği bir prosedürü” izlediğini belirtir zira bir fetişe kitlenecek olan psişe iki işi gerçekleştirmiştir: 1) Kastrasyonu yadsımış ve kadın cinsel organının *yerinde* bir penisin olduğunu varsaymıştır ve 2) Penisin önemini *bedenin başka bir bölümüne* aktarmış ve *sabitlemiştir*. Bu bir *status quo*’dur ve örneğin, analize “dövülme düşlemleri” ile gelen kimseler, Freud’a göre, nadiren bu kişilerdir. Şayet sapkın bir tutum cinsel eyleme eşlik ediyorsa ve bu tutum mastürbatif (yani zorlantılı) bir nitelik kazanırsa, Freud’a göre haz olanakları tehdit altındadır. Örneğin (2013: 171): “Mastürbasyon alışkanlığı olan mazoşist sonunda bir kadınla ilişkiye girerse kesinlikle güçsüz olduğunu görür ve... çok işine yarayan (organlar arası) iş birliğinin dağıldığını ve cinsel organlarının artık mazoşistik uyaranlara yanıt vermediğini keşfedebilir.” Şayet “Bir Çocuk Dövülüyor’u”, “Kıskançlık, Paranoya ve Eşcinsellik” (1922) ile okuma cüreti gösterirsek yeni bir formül olarak şunu öne sürebiliriz: Sapkın bir yapılanmada *libidinal ekonomik devrimin* yolu kapanmış, her türlü olay ihtimali dışarıda bırakılmıştır. Bir başka deyişle, psişede devrimin yolunu açan ne varsa kastrasyondan geçer. *Gıdıklanan Özne*’deki (1997) Butler eleştirisine “Bir Çocuk Dövülüyor’dan” (1919) geçerek başlayan Zizek’i bu noktada anmak işe yarar olacaktır. Zizek’in konuştuğu Butler, *İktidarın Psişik Yaşamı*’nın Butler’ı. Lâkin önemli bir ifadesi de var Zizek’in, her şey bir kenara: “Lacancı bakış açısıyla Butler, aynı zamanda hem fazla iyimser hem de fazla kötümserdir,” diyor (2012: 316). İyimser olduğunu düşünmesinin sebebi, Butler’ın “performatif müdahaleler” ile Sembolik’in “değiştirilebileceğine/devrilebileceğine” ilişkin inancı. Kötümser olduğunu da düşünüyor zira Butler “radikal bir jeste” hiçbir alan bırakmıyor.

Radikal jestin alanı, tabii, sapkınlık değildir. Zizek’e göre sapkın “dahili ihlalcı”dır, baskın olanı, kamusal olanı tatbik eder, açığa çıkarır. Histerik ise tüm bunlara, bunların sahihliğine şerh düşendir (2012: 296). Bunu Lacan’ın 8. *Seminer*’inin 23 Kasım 1960 tarihli oturumundan bir açıklama ile destekleyelim (2015: 31): “Sansür vesilesiyle toplum nevroz denilen bir ayrışmaya sebep olurken sapkınlık ise, tersine, bir kültür ürünü olduğunda, bir ihtimam, inşa ve hatta yüceltmedir. Hareket şöyle tamamlanır: Sapkınlık toplumu biçimlendiren öğelere katkıda bulunur ve nevroz yeni kültürel öğelerin yaratımını destekler.” Şayet *Cinsellik Üzerine*’nin açılış satırlarını anımsayacak olursanız, Freud’un da tam olarak bu çizgiden konuştuğunu rahatlıkla görebilirsiniz: Eşcinselliğin bir *kendiliğinden* bir sapkınlık ve *dejenerasyon* olduğunu düşünen tüm meslektaşlarına karşılık Freud eşcinselliği “yüksek” beşerî ürünlerdeki görünümünü (yüceltme?) bir Antik Yunan örneği vererek desteklemiştir. Freud’dan kolaylıkla öğrenilebileceği şekilde tek başına hiçbir cinsel yönelim (ya da nesne) sapkın bir yapıya delalet edemez; Zizek bunu (eşcinsellik özelinde konuşurken) şu soruyla açıklar (2012: 297): “Sorulması gereken asıl soru şudur: Eşcinsellik olgusu bu öznenin simgesel evrenine nasıl işle(n)miştir? Hangi öznel tavır bunu daim kılar?” Zizek’in açıklamalarındaki *tavır* sözcüğüne gereken önemin gösterilmesinin Butler karşısında Freud için de iade-i itibar anlamına geleceğine inanıyorum: “Dişi Cinselliği” (1931) makalesinin 4. Kısım’ının ilk paragrafını inceleyebilirsiniz. Freud “cinsiyeti” yaşam boyunca *tekrar tekrar* değiştirilebilir bir pozisyon olarak ele alır; tavır budur ve elbette ki histerik bir tavır vardır, sapkın bir tavır vardır, obsesyonel bir tavır vardır. Bugün ele almakta olduğumuz sapkın tavır, iğrenme ve utanmayı hiçe sayabilir hâle bastırma değil *yadsıma* ile gelir. Bu sebeple, oldukça erken yıllarda dahi Freud histerikler için “serbestçe dolaşan bir cinsellik artığından” bahsedebilirken sapkında bu söz konusu edilemez. Bu sapkının göze alabileceği bir risk değildir.

1919'da oldukça radikal bir şekilde, Freud (az evvel üstünkörü bahsetmiş olduğumuz üzere) sapkınlıkların kökenini dövülme düşlemleri ile üzerinden ele alır ve Ödipus karmaşasının ardında bıraktığı narsistik yara izine saplanmanın sapkınlığın temelini oluşturduğunu öne sürer. Bu yara izi ve ilk bakışta onun bir sonucuymuş gibi gözükmesine karşın bilhassa *Uygarlığın Huzursuzluğu*'nun (1930) son 20 sayfasında görülebileceği üzere tarihin kendisini aşan, tarihe (ya da tarihyazımına) sığmayan bir suçluluk, Freud tarafından sapkınlığın kökenine yerleştirilir ve Freud yazar (2013: 168): “Psikanaliz bize suçluluk duygusunun kökenini de söylemez.” Sapkınlık, kökeni psikanalizce bilinemeyen bir suçluluk ve makalenin VI. Kısım'ından itibaren görüleceği üzere “cinsiyetlenme” sorusu, böylelikle beraberce tartışılır. Sapkın düşlemler (sapkınlık değil!) cinsel fark sorusu karşısında üretilen cevapların motoru hâline gelir. Her ne kadar bu oldukça zor metin başlı başına bir çalışmayı gerektirse de en azından şu kadarını söyleyebiliriz ki sapkınlık, cinsel fark ve varlık sorusunun göbeğinde, psikanaliz için oldukça kritik olan bir konumu işgal eder.

Bu kritik konumun başka bir görünümü ile “Mazoşizmin Ekonomik Sorunu” (1924) başlıklı makalede karşılaşılabılır. Freud “dişil mazoşizmin” kökenine “ne olduğu belirsiz ama muhtemelen çocukluk mastürbasyonu ile ilişkili” bir suçluluk duygusu koyar; erotojenik mazoşizm ile son derece ilişkili olan bu dişil mazoşizmi ahlâkî mazoşizm ile yaklaştıran şey de bu olur. Bu yeni keşif, yani, “birincil mazoşizm” Freud tarafından “ekonomik bir problem” olarak ilan edilir; eserinde oldukça nadiren görülebilecek olan bir açıklamaya başvurur Freud: Karşı karşıya olduğu şey, mazoşizmin *niteliğiyle* ilgili olabilir mi? Freud bu soruyu cevaplamaz. Makalenin sonunda da son derece manidar bir cevap verir: Birincil olan şey ahlâkî gereksinimler değil, dürtüdür. Hiç de yeni bir önerme değildir bu. *Proje*'de şöyle yazar (1895): “... insanların başlangıçtaki çaresizliği (*die anfängliche Hilflosigkeit*), tüm ahlâkî güdülerin birincil kaynağıdır.”

1924'te *Cinsellik Üzerine*'ye eklediği bir dipnotta da pekâlâ görülebileceği üzere (2015: 67), Freud sadizm ve mazoşizmi tüm sapkınlıklar arasında özel bir konuma yerleştirir. Acı, Freud'a göre “tiksinti” ve “utanç” ile aynı çizgide değerlendirilmesi gereken bir olgudur. Tiksinti ve utancın kastrasyona verilen tepkiler olduğunu bu metin vesilesiyle gayet iyi biliyoruz. Öyleyse Freud tarafından pek çok metinde ancak üstünkörü bir şekilde tartışılan acı, öyleyse, kastrasyon ile ilişkili bir duygu olarak tasavvur edilmek zorundadır. Freud'un acı için “oldukça çapraşık bir duygudur” diyerek onu izahtan kaçınması, bir başka metinde ise acının *ekonomik bir problem* olarak karşımıza çıkması... tüm bunlarda *jouissance*'ın izleri sürülebilir. Bu metinler ve teorik manevralar, kuvvetle muhtemel, Freud'un bu kavrama en çok yaklaştığı yerleri temsil etmekteydiler. Ne var ki Freud, Lacan'ın tabiri ile, adam gibi adam, iyi adam, bir Gerçek adım daha atamamıştır.

Teşekkür ederim.